

ŠERIJATSKI SIDŽILI I NJIHOVA ZASTUPLJENOST U BOSNI I HERCEGOVINI¹

Šerijatski sidžili (kadijski sidžili, ili kadijski defteri) su protokoli odluka i zapisa kadije određene teritorijalno-upravne oblasti.² Kadija je u okviru osmanskog društvenog sistema, sve do tanzimata imao u pravnom sistemu široke kompetencije, a za svoju djelatnost bio je odgovoran samo sultanu, odnosno njegovom zastupniku. Osim pravnih obavljao je i druge aktivnosti. U nedostatku organa opće nadležnosti kadija je aktivno usmjeravao naredbe centralne i lokalne administracije i nadzirao njihovu realizaciju. Time je on sticao određene ingerencije u domenu uprave. Sve te naredbe i instrukcije koje su stizale na kadijinu adresu prepisivane su u sidžile pa su zahvaljujući tome brojni bitni dokumenti sačuvani i do naših dana. Kao pravosudno lice kadija je bio zadužen za kontrolu rada u esnafskim organizacijama, za kontrolu vakufskih prihoda i rashoda, kao i za tržišnu inspekciju. Sve te aktivnosti bivale su registrirane u sidžilima. Zbog širokog obima kadijne djelatnosti šerijatski sidžili predstavljaju prvostepena historijska svjedočanstva za izučavanje političke, pravne, ekonomske, socijalne i kulturne historije Osmanske imperije. Kako je ova politička zajednica bila sastavljena od različitih naroda sa različitim religijskim i kulturnim specifičnostima, šerijatski sidžili predstavljaju bitne izvore za izučavanje njihovih osobnosti i njihovog društveno pravnog tretmana u osmanskoj društvenoj zajednici.

Izvori šerijatskog prava jesu Kur'an i Sunna. Ona životna pitanja koja ovim izvorima nisu bila regulirana dopunjavana su sultanovim odredbama, sankcioniranim od strane najviših pravnih autoriteta, koje su dobijale snagu zakona. U principu one nisu mogle biti u koliziji sa

¹ Ovaj rad pročitao je na skupu održanom u povodu pedesetogodišnjice Orijentalnog instituta u Sarajevu, u oktobru 2001. godine.

² Suraiya Faruqi, *Sidjill*, The Encyklopaedia of Islam, New edition, volum IX, Leiden E.J. Brill, 1995đ, s.538-545.

Šerijatom. Te odredbe su nazivane kanunname (pravni kodeksi) i njima su regulirana određena pitanja iz oblasti zemljišnih odnosa, ratnog prava i nastalih situacija koje je bilo nužno pravno sankcionirati. Na bazi ovih pravnih izvora odvijao se zakonodavni život u Osmanskoj carevini.

Šerijatski sidžili imaju primaran značaj za izučavanje nadležnosti kadije i njegove djelatnosti u pravno-upravnom sistemu Osmanske carevine, kao i za izučavanje šerijatskog prava u osmanskome društvenome sistemu i njegove primjene na pripadnike islamske i neislamske konfesije. Sa stanovišta historije prava njihova važnost se ogleda u tome što se on očituje u oblasti svih grana prava.

Iz sudskih odluka zabilježenih u šerijatskim sidžilima saznajemo kako su funkcionirale institucije vjenčanja, braka, sistem imovinske samostalnosti kod supružnika, pravo i dužnosti supružnika jednog prema drugom, kako je primjenjivano pravo razvoda, pravo dužnosti roditelja prema djeci i obrnuto. Na osnovu sidžilskih dokumenata može se izučavati struktura porodice u određenim razdobljima, utjecaj političkih, ekonomskih i drugih faktora na njen sastav i njen razvoj.

Pripadnici drugih konfesionalnih zajednica rješavali su privatno-pravne i nasljedne sporove u skladu sa svojim običajnim pravom, ili su se, po vlastitom opredjeljenju mogli za to obratiti šerijatskom sudu.

U oblasti krivičnog prava Osmanska uprava prilagodila se odlukama šerijatskog prava. Međutim postojale su kazne koje su ostavljane rješenju najvišeg pravnog autoriteta (*ta'zir-i siyaset*).³

Šerijatski sidžili sadrže veoma bitne podatke za izučavanje ekonomskog sistema u Osmanskoj imperiji. Pošto je kadija po svojoj dužnosti vršio inspekciju esnafa, vakufa i tržnica i sve to zavodio u sidžile, iz tih dokumenata možemo upoznavati proizvodne artikle tog vremena, kao i vrste zanatskih djelatnosti koje su u određenom vremenu bile aktuelne. Iz sultanskih fermana koji su stizali na kadijinu adresu, a odnosili su se na zabranu uvoza, ili izvoza određenih prehrambenih i zanatskih proizvoda saznajemo šta je sve bilo predmet trgovine lokalnog i međunarodnog značaja.

Prilikom ratnih operacija kadijama su upućivani fermani, ili bujuruldije sa specifikacijom potraživanja prehrambenih proizvoda za

³ Akgündüz, A., *Şeriyeye Sicilleri, Mahiyeti*, Toplu Kataloşu ve Secme Hükümler, I cild, İstanbul, 1988, s.14

vojsku i tovarne životinje. Pri tome je za svaki artikl određivana i novčana vrijednost. Na bazi tih podataka mogu se pratiti određena ekonomska kretanja i ekonomsko stanje u određenom periodu. Također se mogu pratiti vrste novca u opticaju, njegova devalvacija i inflacija.

Šerijatski su sidžili važna historijska svjedočanstva za izučavanje trgovine, trgovačkih odnosa, kao i trgovačke etike i morala. Osmanska uprava uspostavila je jedinstveno široko trgovačko područje. Trgovčka cirkulacija intenzivno se odvijala od Indije, Kine, Afrike, Italije do zapadnih evropskih zemalja. Brojne zabilješke u vezi sa tom aktivnošću mogu se naći u sidžilima u vidu fermana, bujuruldija, ili hudžeta.

Kada se želi pristupiti izučavanju agrarnih odnosa i njihove evolucije u osmanskome društvenom sistemu nužno je izvršiti detaljnu analizu sidžilskih dokumenata. Iz njih se može saznati struktura timara, odnosi na timaru, zatim tapijski odnosi koji su uspostavljeni uz znanje vlasnika zemlje (države) i uživaoca timara sa novim uživaocima dijela posjeda. Uspostava takvih odnosa redovno je registrirana u sidžilskim dokumentima u vidu kupoprodajnih ugovora.

Vakuf se, također pojavljivao na sudu kao pravni subjekt, jer je i on davao svoju imovinu pod najam. Kako je kadija po svojoj dužnosti bio nadzornik vakufa, svi prihodi i rashodi, kao i sve promjene na vakufu redovno su unošene u sidžile. Vakufskom aktivnošću građene su institucije prosvjetnog, socijalnog, humanitarnog i uopće utilitarnog karaktera, pa su ovi dokumenti nezaobilazni za izučavanje urbane strukture određenog naselja i urbaniteta Osmanske carevine u cjelini. U ovim dokumentima zabilježeni su nazivi određenih lokaliteta, gradskih stambenih četvrti, prosvjetnih objekata, imena muderrisa, muallima i drugih službenika ovih institucija, tako da se prosvjeta, kulturno-socijalni i humani profil osmanskog društva ne mogu konsekvantno izučavati bez poznavanja i korišćenja sidžila.

Tragom sidžilskih dokumenata može se, do najsitnijih pojedinosti, izučavati državna organizacija Carevine s njenom hijerarhijskom strukturom, kao i njena teritorijalno-upravna organizacija kroz nahije, kadiluke, sandžake i ejalete.

Šerijatski sidžili sadrže podatke relevantne za izučavanje političkih prilika u Carevini, a također i na međunarodnoj pozornici. Kada bi došlo do ratne situacije kadije su dobijale fermene sa informacijama gdje i

protiv koga se vodi ratni pohod, koliko vojnika za tu priliku treba pripremiti u područnim kadilucima, gdje i kako osigurati smještaj i ishranu vojsci, novčane nadoknade i sve ostalo što je stanovništvo trebalo pripremiti za vojsku. Osim prehrambenih artikala po određenoj otkupnoj cijeni (*narh*) tu su spadali i konji, veslari, lađe, prevoz municije do određenog mjesta i sl.

Ukratko, na bazi građe koju sadrže sidžili može se izučavati kompletna historija Osmanske imperije i provincija koje su ulazile u njezin sastav.

Struktura sidžilske građe nije bila u svim periodima ista. U vrijeme dok je kadija imao apsolutnu sudsku vlast ove su knjige činile riznicu historijskih izvora, a dokumenti koje sadrže generalno se mogu podijeliti na dvije cjeline:

Prvu cjelinu predstavljaju sve vrste dokumenata nastale u sudnici pred kadijom i porotom (*šuhūdu-l-hāl*), sastavljenom od uglednih stanovnika dotičnog mjesta. To su obično sljedeće vrste dokumenata:

- kupoprodajni ugovori,
- ostavinske rasprave,
- vakufname,
- dokumenti o oslobađanju roba ropstva,
- inspekcija vakufskih prihoda,
- inspekcija esnafskih organizacija,
- maksimiranje cijena (*narh*),
- dokumenti o zastupništvu,
- dokumenti o naimenovanju staratelja za maloljetnu djecu, ili stare osobe,
- vjenčani ugovori,
- brakorazvodne parnice,
- potraživanje duga i sl.

Drugu grupu dokumenata čine naredbe i saopštenja koja potiču od sultana, beglerbega i drugih visokih predstavnika osmanske administracije, upućivane nižim instancama i redovno kadijama, koji su kao pravna lica nadzirali njihovo izvršenje. Sve vrste tih dokumenata prepisivane su u sidžile. To su:

- prepisi fermana (sultanske naredbe, ili odluke) sa raznovrsnom tematikom mirnodopske i vojno-političke prirode,

- berati - dokumenti o postavljenju na određenu dužnost sa materijalnom nadoknadom

Nakon tanzimata, kada su, intencijom evropskih država, izvršene reforme u cjelokupnoj društveno-političkoj strukturi i u pravnom sistemu došlo je do značajnih promjena. Po ugledu na evropske pravne sisteme uvodi se svjetovno pravo, koje je obuhvaćalo sporove građanskog i krivičnog prava svih podanika države. Kompetencije šerijatskih sidžila nakon toga svodile su se na porodične i nasljedne predmete muslimanskih podanika, kao i na vakufske predmete. Međutim, i pored postojanja građanskih sudova događalo se da su se u privatno-pravnim sporovima nemuslimanski podanici obraćali šerijatskom sudu.⁴ Konsekventno tome sadržaj šerijatskih sidžila biva siromašniji, čime oni gube na svojoj važnosti sa stanovišta historijskih istraživanja. Međutim, i sa tako reduciranim sadržajem predstavljaju dragocjene izvore za izučavanje raznih oblasti života u pojedinim geografskim regijama.

Iako su šerijatski sižili uredno i redovno vođeni u svakom kadiluku i ispostavama (naibluk), njihov se broj u Bosni i Hercegovini do naših dana, zahvaljujući, što neprijateljskim aktivnostima, što neodgovornom odnosu rukovodnih pojedinaca, sačuvao u veoma ograničenom broju. Najviše su stradali u ratnim viorima, zatim u požarima, a znatan dio je svjesno uništen kao reminiscencija na "mračnu prošlost". U Bosni i Hercegovini najveći broj sidžilske građe se čuva u fondu Gazi Husrevbegove biblioteke. Sasvim mali dio nalazi se u fondovima drugih arhiva, koje ćemo dolje navesti.

Orijentalni institut u Sarajevu. Do agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995) Orijentalni institut u Sarajevu je posjedovao 67 cjelovitih i 27 fragmentarnih knjiga šerijatskog suda.⁵ Kada je agresor na našu suverenu zemlju 17 maja 1992. godine granatama zapalio Institut sa

⁴ *Sidžil Foćanskog kadiluka iz 1869-1888. godine*, strana(s) 15, dokumenata (d)2, s.33,d3,s.43,d2,s.53,d 1,s.54,d1,s.82,d1,d2 i drugi.

⁵ Više o arhivskom materijalu u Orijentalnom institutu pogledati radove: Hadžibegić, H., "Arhivski materijal u Orijentalnom institutu u Sarajevu", Glasnik Arhiva i društva arhivista Bosne i Hercegovine, godina I, knj. I, Sarajevo, 1961, s. 205-209; Spaho, F., "Arhiv Orijentalnog instituta u Sarajevu", Prilozi za orijentalnu filologiju (POF) 25 (1975.) Sarajevo 1977.,45-55. Orijentalni institut je, kada god je to bilo moguće popunjavao svoje fondove, tako da njegov cjelokupni arhivski i rukopisni fond nisu ovim radovima obuhvaćeni.

namjerom da se unište pismeni tragovi postojanja Bošnjaka muslimana, autorica ovog teksta je sljedećeg dana iz svoje radne prostorije u Institutu uspjela izbaviti sedam cjelovitih i šest fragmentarnih sidžila, koje je neposredno prije paljenja Instituta obrađivala. Danas Institut posjeduje sljedeće cjelovite sidžile:

- sidžil mostarskog kadije iz 1681-1685 godine,
- sidžil mostarskog kadije iz 1771-1773. g.,
- sidžil mostarskog kadije iz 1828-1834. g.,
- sidžil travničkog kadije iz 1832-1836. g.,
- sidžil prijedorskog naiba iz 1868-1876. g.,
- sidžil visočkog naiba iz 1755-1810. g.,⁶
- sidžil ljubinjskog kadije iz 1788-1790. g.,
- Fragmentarni sidžili:
 - dio sidžila mostarskog kadije iz 1669-1671. g,
 - dio sidžila koji sadrži popis spahija Bosanskog sandžaka iz prve polovine 19. st.,⁷
 - dio sidžila bijeljinskog šerijatskog suda iz 1849.g.,
 - dio šerijatskog sidžila Bekije Kostajnica iz 1846. g.,
 - dio šerijatskog sidžila Bekije Kostajnica iz 1847. g.,
 - dio šerijatskog sidžila iz Livna iz 1853. g.

Institut također posjeduje i prijevod tešanjskog sidžila, čiji je original izgorio u požaru navedenog dana, a koji datira iz 1740-1746. g,⁸ kao i regesta fojničkog sidžila iz 1833-1842.⁹ i fotokopije sidžila zeničkog naiba iz 1757-1760. god., čija je regesta uradio Spaho Fehim.¹⁰

U Institutu se nalaze i fotokopije sidžila travničkog kadiluka (fragment) iz prve polovine 18. st., kao i kopija sidžila zeničkog naiba iz 1861-1863. g., koje je Institutu poklonio gosp. Jaliman.

6 Prikaz sidžila: Čar-Drnda, H., "Sidžil visočkog kadiluka (1755-1810) kao istorijski izvor", POF 38, Sarajevo 1989, s.253-263.

7 Sidžil prevela H. Čar-Drnda i nalazi se u rukopisu.

8 Sidžil prevela H. Čar-Drnda u okviru radnog zadatka prije 15 godina i nalazi se u rukopisu.

9 Ova je regesta prije rata (1992-1995) za potrebe Akademije nauka Bosne i Hercegovine (ANUBiH) uradio Spaho Fehim. Rukopis se nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

10 Jaliman, Salih, "Sidžil zeničkog naiba kao izvor za historiju Zenice", POF 47-48, Sarajevo 1999, s.127,128, bilj. 4 i.

Nakon rata **Akademija nauka Republike Bosne i Hercegovine** je poklonila Orijentalnom institutu prijevode sidžila koje je posjedovala njihova Zbirka, a koje su uradili Abdulah Polimac i Fehim Spaho:

- građa ljubinskog sidžila iz 1756.,¹¹
- fragmenti regista iz sidžila u Mostaru iz 18. i 19. st.,¹²
- prijevod blagajskog sidžila iz 1758-1779.,
- prijevod 4 sarajevska sidžila iz 1801-1805.,¹³
- prijevod mostarskog sidžila iz 1732-1736. g,
- prijevod blagajskog sidžila iz 1769-1787.,
- prijevod nevesinjskog sidžila iz 1767-1770. g.,¹⁴
- prijevod sidžila Stoca (fragmenti) iz 1832-33.,¹⁵
- prijevod mostarskog sidžila iz 1730-1733.,
- prijevod blagajskog sidžila (regista) iz 1702-1798.,
- prijevode sarajevskog sidžila iz 17 i 18. st.,¹⁶
- prijevod visočkog sidžila (regista) iz 1828-1829.,
- prijevod tešanjskog sidžila iz 1751.,¹⁷
- prijevod sidžila Mula Mestvice Muhameda iz 1800-1848. g.

Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu. Najveći broj sidžila posjeduje Gazi Husrevbegova biblioteka u Sarajevu.¹⁸ Zbirka sadrži 88 sidžila, od čega tri potiču iz 16., 37 iz 18., a ostatak iz 19. stoljeća. Jedan od 88 navedenih kadijskih sidžila čini protokol mostarskog kadije Sejjida Ahmeda iz 1768. godine, jedan iz 1763. godine čini protokol fojničkog naiba, dok su ostali sidžili protokoli sarajevskog šerijatskog suda. Zbirka ove biblioteke sadrži još fragmente sidžila tuzlanskog kadije iz 17. st., kao i više neobrađenih fragmentarnih sidžila iz drugih kadiluka.¹⁹

11 Original se nalazio u Orijentalnom institutu.

12 Original kod Provincijalata hercegovačkih franjevaca u Mostaru.

13 Originali se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu (GHB).

14 Original se nalazi kod HAZU Zagreb.

15 Original se nalazi kod HAZU Zagreb.

16 Original se nalazi u GHB.

17 Original se nalazi u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu.

18 Vidjeti H. Čar-Drnda, *Zbirka sidžila Gazi Husrevbegove biblioteke*, Anali GHB, knj. XIII-XIV, Sarajevo 1987., s. 53-64.

19 Vidjeti više o tome u radu A. Gadžo, *Katalog sidžila Gazi Husrev-begove biblioteke* (u rukopisu).

Arhiv grada Sarajeva posjeduje zbirku od 5 sidžila: temišvarski sidžil iz 1657. god., fragmente livanjskog sidžila iz 1782. g. i tri sidžila visočkog šerijatskog suda iz 1822., 1839. i 1868. g. Arhiv grada Sarajeva posjeduje priličan broj sidžila visočkog šerijatskog suda koji datiraju iz zadnjih decenija 19. st., a koji još nisu obrađeni i dostupni naučnoj javnosti.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka u Sarajevu posjeduje dva sidžila. Jedan je sidžil tešanjskog šerijatskog suda iz druge polovine 18. st. Sidžil je preveo Abdulah Polimac, koji više ne boravi među živima, dok sam prijevod još uvijek nije publiciran. Drugi je sidžil fočanskog šerijatskog suda i odnosi se na period 1869-1888. godine.²⁰

Zavičajni muzej u Visokom posjeduje sidžil visočkog šerijatskog suda iz 1825-1829. g.

Do prije rata **Arhiv bosanske krajine u Banjoj Luci** posjedovao je dva sidžila šerijatskog suda u Banjoj Luci. Jedan je datirao iz 1863. god. sa 96 listova i drugi iz 1884. godine sa 165 listova.

Arhiv Hercegovine u Mostaru posjeduje zbirku od 12 sidžila mostarskog šerijatskog suda iz perioda 1787-1909. g. i jedan fragmentaran sidžil blagajskog kadije iz 1697-1779. g.²¹ Ovaj Arhiv posjeduje kopije sidžila, čiji su se originali do prije rata nalazili u Arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu:

- sidžil blagajskog kadije iz 1702-1798.,
- sidžil blagajskog kadije iz 1712-1827.,
- sidžil blagajskog kadije iz 1729-1789.,
- sidžil blagajskog kadije iz 1757-1822.,
- sidžil blagajskog kadije iz 1760-1835.,
- sidžil blagajskog kadije iz 1769-1787.,
- sidžil blagajskog kadije iz 1796-1810.,
- sidžil mostarskog kadije iz 1634-1763. (fragment),
- sidžil mostarskog kadije iz 1765-1768.,
- sidžil mostarskog kadije iz 1828-1832. (fragment),
- sidžil mostarskog kadije iz 1825-1850. (fragment),
- sidžil mostarskog kadije iz 1873-1877.

²⁰ Prijevod i naučnu obradu ovog sidžila uradila je u okviru radnog zadatka Orijentalnog instituta Hatidža Čar-Drnda

²¹ Zahirović, Š., *Sidžili mostarskog kadije iz 1787-88. godine*, POF, br. 44-45, Sarajevo, 1996., s. 405, 406.

Osim navedenih sidžila Arhiv Hercegovine u Mostaru posjeduje još fotokopije prozorskog i trebinjskog kadije, zatim fragment sidžila stolačkog kadije, čiji se original nalazi u zbirci Hrvatske akademije u Zagrebu, sidžil nevesinjskog kadije iz 1767-1775, čiji se originala nalazi u HAZU, fotokopiju sidžila (fragment) mostarskog kadije, čiji se original nalazi kod gospođe Zehre Bišćević i fotokopije blagajskog sidžila iz 1728-1732, čiji se original nalazi u Provincijalatu hercegovačkih franjevaca u Mostaru.²²

Arhiv Srednje Bosne u Travniku posjeduje protokole šerijatskog suda Livno iz austrijskog perioda. Potiču iz 1880-1890. g. Osam od petnaest postojećih protokola sadrže samo registraciju predmeta i kao historijski izvor ne mogu istraživaču ponuditi širi uvid u materiju.

Regionalni istorijski arhiv Tuzla posjeduje fragmente šerijatskog suda u Srebrenici iz 1885. i 1887. godine, sidžil šerijatskog suda u Tuzli iz 1867. g., sidžil šerijatskog suda u Tuzli iz 1904-1911., zatim sidžil šerijatskog suda u Bijeljini iz 1879-1882.²³

Iako sidžili sadrže sve relevantne podatke za izučavanje historije Bosne i Hercegovine njihovoj obradi i publikovanju nije posvećena dužna pažnja.²⁴ Da obrada ovih izvora nije nimalo jednostavna govori činjenica da je do sada, kada je proslavljeno pedeset godina postojanja Orijentalnog instituta u Sarajevu, objavljen samo jedan sidžil.²⁵

22 Isto

23 Hodžić, N., *Orijentalna zbirka 1578-1936.*, Sarajevo, 1990., s. 9/10.

24 Neki naučni radnici u Bosni i Hercegovini dali su značajan doprinos izučavanju ovih dokumenata: Truhelka, Č., "*Pabirci iz jednog jajačkog sidžila*", Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu (GZM), br. XXX, Sarajevo, 1918, s. 157-175 sidžil je; Sokolović, O. A., "*Tešanj prije tri stoljeća*", Narodna uzdanica - Kalendar za godinu 1942, g. X, Sarajevo, 1941, s. 166-176. U ovom radu autor je dao prikaz tešanjskog sidžila iz 1639-1642.g.; Bejtić, A., "*Sarajlija Abdulah Drmišlija i njegov zbornik bosanskih memorijala*", Radovi ANUBiH., knj. LX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 19, Sarajevo, 1977, s. 201-241; Boškov, V., "*Zum diplomatischen Aspekt der Sigillurkunden*", Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Wisbaden, 1977, s. 116-121; Spaho, Dž.F., "*Sidžil blagajskog kadije iz druge polovine 18. st.*", Poseban otisak "Tribunia" br.3, Trebinje, 1977, s.195-210; "ar-Drnda, H., "Sidžil tešanjskog kadiluka iz 1740-1746. kao istorijski izvor", Naše starine br. 2, Sarajevo, 1984, 119-126 i rajje navedeni radovi iste autorice, kao i drugih autora.

25 M. Mujić, *Sidžil mostarskog kadije 1632-1634.*, Mostar, 1987.

Shari'a *sijills* and their representation in Bosnia and Herzegovina

In her work, the researcher was dealing with Shari'a *sijills* or record-books of *kadis* which covered certain territorial and administrative areas under the Ottomans as well as organization of social life according to Shari'a.

Until the time of Tanzimat, *kadi* had wide jurisdiction and was directly responsible to sultan for his work.

All orders and instructions, of Shari'a and legal-executive nature, issued by sultan were kept by *kadis* in their *sijills*. Thanks to their efforts, these documents of great historical value have been preserved until today and help in understanding political and legal, economic and social, humanitarian and cultural circumstances in Bosnia and Herzegovina during Ottoman rule and in the Ottoman Empire in general. Apart from these, *sijills* contain valuable information about military expeditions, internal and external trade relations as well as agrarian developments.

The work contains a complete list of *sijills* kept in the Oriental Institute and other similar institutions in Bosnia and Herzegovina.